

RESUM: *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia: un estudi sobre la delinqüència en Andorra als anys 1600-1640*

Quan volem estudiar el nostre passat, els nostres avantpassats, la seva vida i la societat en la qual vivien, hi ha diverses vies per tal d'aproximar-s'hi. Una d'aquelles vies són els documents judicials penals dels quals l'Arxiu Nacional d'Andorra en té una gran quantitat de l'època moderna. Els documents foren elaborats perquè els veguers poguessin examinar-los i pronunciar veredictes i sentències quan se celebraven corts. A través de l'estudi d'aquests documents obtindrem coneixença del funcionament de la justícia i dels delictes que es van cometre i que posteriorment foren processats. També coneixerem moltes persones processades i veurem que, a pesar d'estudiar "la delinqüència", al darrere de la paraula *delinqüents* trobem en molts casos persones normals i corrents. Els termes com per exemple *violència, bandolerisme, robatoris, bruixeria, prostitució i desobediència* deixen de ser teoria i prenen nova vida a través d'innombrables denúncies, acusacions, testimoniatges, interrogatoris, confessions i sentències –i així també els andorrans d'antany prenen nova vida.

RESUMEN: *Porque ahora –a Dios gracias – hay justicia: un estudio sobre la delincuencia en Andorra en los años 1600-1640*

Cuando queremos estudiar nuestro pasado, nuestros antepasados, su vida y la sociedad en la cual vivían, hay varias formas de aproximarse. Una de estas formas son los documentos judiciales penales, de los que el Arxiu Nacional d'Andorra tiene gran cantidad de la época moderna. Los documentos fueron hechos para que los *veguers* pudieran examinarlos y dictar veredictos y sentencias al celebrarse *corts*. Con el estudio de estos documentos tendremos conocimiento del funcionamiento de la justicia y de los delitos

que se cometieron y que fueron procesados. Conoceremos muchas personas procesadas y veremos que, a pesar de estudiar "la delincuencia", detrás de la palabra *delincuente* encontramos casos de personas normales y corrientes. Conceptos como *violencia, bandolerismo, robos, brujería, prostitución y desobediencia* dejan de ser teoría y toman nueva vida a través de numerosas denuncias, acusaciones, testimonios, interrogatorios, confesiones y sentencias –y así también los andorranos de antaño toman nueva vida.

RÉSUMÉ: *Parce que de nos jours, Dieu merci ! la justice existe.*

Etude de la délinquance en Andorre de 1600 à 1640.

S'il s'agit de faire une étude de notre passé, de nos ancêtres, de leur quotidienneté et de leur société il y a plusieurs approches possibles. L'une d'entre d'elle est l'étude des documents judiciaires pénaux, dont un grand nombre, d'époque moderne se trouvent aux Archives Nationales de l'Andorre. Ces documents ont été rédigés pour que les viguiers puissent les examiner et donc rendre des verdicts et prononcer des sentences lors des sessions de Corts. Moyennant l'étude des dits documents on obtiendra des renseignements sur le fonctionnement de la justice, des délits qui ont été commis ainsi que de leur procès. De même nous connaissons les acteurs de ses procès et nous nous apercevons que bien qu'il soit question de l'étude de la « délinquance », nous y retrouvons, pour la plus part des cas des citoyens tout à fait ordinaires. Les termes de: *violer, brigandage, cambriolage, sorcellerie, prostitution et désobéissance* prennent un bien autre sens à travers d'innombrables plaintes, accusations, témoignages, interrogatoires, confessions et sentences et même la vision que nous avons des andorrans de l'époque change.

³⁴Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia

Un estudi sobre la delinqüència a Andorra els anys 1600-1640

Lars M. Pohle

1. Presentació

El meu estudi, *Perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia* pertany a aquella disciplina que se sol anomenar criminologia històrica. Mitjançant dues beques consecutives del Govern d'Andorra del ministeri titular de Cultura, he pogut endinsar-me en una part de la vasta documentació judicial de l'Arxiu Nacional d'Andorra.

La base documental per a l'estudi és precisament la documentació judicial penal dels anys 1600-1640. Aquesta documentació fou elaborada per tal de ser utilitzada en les corts judicials en les quals els dos veguers podien pronunciar sentències en matèria penal. Igual que molts altres investigadors arreu d'Europa, he pogut constatar que la documentació judicial és una riquíssima font de coneixements del nostre passat.

Mentre que els continguts en primer lloc es refereixen als assumptes penals, el meu objectiu no solament és la descripció i l'anàlisi de la delinqüència en si mateixa. Els documents judicials també faciliten molta informació sobre el sistema judicial penal i sobre el funcionament pràctic d'aquesta justícia penal. I el que potser és encara més valuós, a través de les nombroses denúncies, acusacions, testimoniatges, interrogatoris, confessions i sentències, s'obté una visió fascinant dels andorrans del segle XVII, de la seva vida i dels seus costums, valors i conflictes.

En el pròleg he volgut donar una mostra de l'immens valor de la documentació judicial penal. El contingut es refereix a la mateixa persona: Caterina Foresta, hostalera de Canillo. Tristament per a ella, es va trobar implicada en diversos assumptes bastant desagradables. Sortosament per a nosaltres, molts dels actes han sobreviscut als segles. Caterina i la seva filla Mateua van sofrir continuades agressions per part del marit de Mateua. L'agressor –Joan Armany– fins i tot va apunyalat la sogra i –tement que ella pogués morir de les ferides– va iniciar una vida clandestina en companyia d'uns bandolers. Caterina va sobreviure però posteriorment es va trobar inculpada en tres ocasions (1604, 1608 i 1622) sota sospita de ser bruixa i metzinera. A pesar de les nombroses sospites i indicis en contra, no es va poder provar que de fet fos bruixa i metzinera, i la justícia no tenia el fonament per tal de considerar-la culpable.

Les paraules del títol de l'estudi foren formulades per Caterina. En parlar de la justícia, ella no es referia pas a una paraula buida ni teòrica, sinó a una de les institucions centrals de la societat. La justícia –tant civil com penal– representava un fòrum i uns

procediments ben coneguts pels andorrans.¹ A més, diversos oficials qui hi actuaven (deseners, capitans i batlles) no eren persones desconegudes sinó ciutadans com la majoria dels altres.²

El que és encara més interessant i important és que les mateixes paraules palesen la dimensió jurídica com a part de la psicologia individual i col·lectiva. La conscienciació i la interiorització de les dimensions jurídiques de la convivència afectaven les maneres de pensar, raonar, reaccionar i actuar. Moltes vegades, però, la realitat ens mostra que el comportament no corresponia gens a aquells patrons que no solament la justícia propagava sinó també allò que els conciutadans desitjaven. La documentació judicial és precisament tan abundant a causa de les moltes transgressions de normes i de pautes socials i judicials.

Tant la labor per part dels homes de la justícia com els nombrosos delictes també comesos pels homes tenien una recepció i una articulació interessant i –potser– sorprenent en formes d'aquestes paraules d'una dona maltractada i famosa bruixa: “perquè ara –gràcies a Déu– hi ha justícia”.

2. La justícia penal

La justícia penal andorrana del segle XVII estava ben organitzada i permetia que el seu funcionament fos bastant eficaç. El centre del sistema penal era el Tribunal de Corts. Solament els dos veguers podien pronunciar sentències en matèria penal i ho feien generalment –assistits pel jutge– quan se celebraven corts, normalment entre els mesos de setembre i maig. Les tasques de la instrucció i –en general– els diversos passos processals anteriors a la sentència es duïen a terme durant tot l'any per part dels dos batlles. Per a la seva assistència tenien els capitans i els deseners.

La justícia penal estava caracteritzada per un procediment precís i definit. Certament sorgien alguns dubtes i conflictes, i també s'observen algunes mancances i insuficiències. No obstant això, quan es tractava dels passos que s'havien de seguir des de la constatació o sospita d'una transgressió potencialment punible fins a la pronunciació d'un veredicté i/o una sentència, aleshores el procediment estipulat era molt clar.

Els processos penals podien iniciar-se a través d'acusacions o denúncies tant per part dels particulars com dels oficials de la justícia. En aquest aspecte destaca la figura del fiscal que s'implicava en un gran nombre d'assumptes de tot tipus. Les seves demandes són una mostra del fet que existia –tant en la consciència social com en la pràctica jurídica– una clara distinció entre civil i penal, tot i que no sempre corresponia a la distinció actual. Cal ressaltar, però, que qualsevol persona –independentment d'edat i de sexe– podia dirigir-se a un oficial de la justícia per tal d'acusar una persona o

1. Com a exemple podem mencionar que la mateixa Caterina Foresta havia estat inculpada anteriorment per dos robatoris i també havia formulat una demanda civil, plet que va guanyar. A més, coneixia personalment un dels cònsols de la parròquia i un dels dos batlles.

2. En canvi, sembla que els veguers i –fins a cert punt– el jutge sovint no tenien la mateixa proximitat als ciutadans.

denunciar un fet delictuós.³ Subsegüentment, un dels dos batlles –eventualment informat per un desener o capità– procedia als passos de la instrucció, com per exemple escorcolls, visures, testimoniatges, interrogatoris, cerca, detenció, etcètera.

La gran majoria dels delictes no eren de caràcter greu, de manera que s'esperava a la celebració de les corts perquè els veguers poguessin pronunciar un veredict i eventualment també una sentència. Els veguers tenien a disposició els actes de la instrucció –*la enquesta*– tot i que molts dels casos foren resumits. Aquests resums els coneixem avui dia com les conegudes *mostres*. En canvi, en casos greus –bruixeria, bandolerisme, assassinats, robatoris violents– es notificava als veguers el que havia succeït i s'esperava la seva prompta arribada. Havent arribat un d'ells –o bé ambdós–, es podia processar el (suposat) delinqüent.

Les insuficiències i els desperfectes d'aquella justícia no solament els veiem a l'hora de comparar-la amb la justícia dels nostres dies. També al segle XVII es formulaven crítiques tot i que, pel que fa a Andorra, sovint sorgien arran de casos puntuals i no de manera sistemàtica.

Per exemple, el crim mundà central de la bruixeria era l'enverinament –per això es parlava de *bruixes i metzineres*–, però per tal de provar-ho hauria estat convenient practicar autòpsies a les víctimes. Això, però, no es feia.

Un altre exemple és la presó, tant en sentit literari com institucional. Ja que cada sessió de Corts representava una unitat econòmica tancada, la justícia penal no disposava d'ingressos ni de fons permanents per al manteniment de les presons amb les diverses despeses que se'n derivarien. Consegüentment, no poques vegades s'obligava els oficials judicials o els particulars a tenir el pres en una cambra a casa mentre altres particulars hi feien la guàrdia. A part de les queixes que en resultaven, les mateixes circumstàncies significaven que la pena privativa de llibertat no era una opció en la pràctica punitiva.

Un tercer exemple és la posició jurídica de la persona acusada. El procediment penal preveia l'elaboració i/o la intervenció d'una defensa. La realitat, però, era que les defenses eren molt escasses i, de fet, representaven una excepció dins els procediments penals. Certament, en la pràctica jurídica, el desequilibri entre els mitjans –en sentit ampli– de la part acusadora i la part defensora era considerable.

Havent dit això, cal remarcar que una persona acusada no es trobava totalment indefensa davant de la misericòrdia o del rigor d'una justícia imprevisible. La justícia penal funcionava junt amb –i a base de– l'avaluació social del delict i del delinqüent. No existia allò que podem anomenar codi penal, sinó una sèrie d'ordinacions, crides i normatives. Una transgressió, doncs, no es referia (només) a una certa normativa sinó

3. Atès que la gran majoria de les persones implicades en assumptes penals eren homes, és prou lògic que la majoria dels demandants també fossin homes. Val la pena ressaltar, però, que també trobem dones com a demandants i fins i tot noies adolescents. Tanmateix, és possible que algunes víctimes femenines no van (gostar) dirigir-se a la justícia per por, vergonya o inseguretat. Estic pensant en les víctimes de violacions i de violència domèstica.

molt més al perill que aquella transgressió –i, per tant, aquell transgressor– constituïa per a la societat. Per aquesta raó tenien els testimoniatges tanta importància: no solament s'expressaven sobre l'incident delictuós concret sinó també sobre la posició de la persona acusada dins la comunitat, a través de la *veu i fama pública*. Així, en cas d'un cert desarrelament social de l'acusat, la seva posició davant de la justícia podia complicar-se considerablement. Consegüentment, el concepte de previsibilitat –central en la justícia penal dels nostres dies– també existia al segle XVII: lògicament, la persona acusada coneixia la seva fama i sabia per què l'havia adquirit.

3. Els delictes i els delinqüents

La base documental per a l'estudi es troba a l'Arxiu Nacional d'Andorra, en els fons del Tribunal de Corts, l'Arxiu de les Set Claus i l'Arxiu de la Casa Areny-Plandolit. Per tal d'extreure, analitzar i quantificar l'objecte central de l'estudi –els delinqüents i els delictes–, he optat pel mètode més senzill, en fer servir tots aquells casos que foren oberts i que podien resultar en una pena judicial segons les normes i pràctiques jurídiques d'aquella època. D'aquesta manera, he trobat que 859 persones foren inculpades al llarg de 41 anys.

Els delictes més freqüents eren la violència –tant física com verbal– (414 persones inculpades), els casos de delictes contra el bon funcionament de la justícia (148) i els robatoris (116). Els seguien els casos sobre la sexualitat i la moralitat (101), després la bruixeria (60) i el bandolerisme (20). La gran majoria de les persones inculpades eren homes. Al mateix temps, no sorprèn el fet que moltes –però no totes– de les dones sotmeses a un procés penal les trobem dins la categoria de la bruixeria.

– *Els delictes contra el bon funcionament de la justícia*

La majoria de casos d'aquesta categoria no els podem anomenar greus. Es tractava de diverses formes de desobediència, resistència o obstrucció a la justícia, igual que autojustícia, contravencions a crides concretes, usures, falsos venedors i falsificació de monedes. Quantitativament en destaca allò que s'anomenaven *penes trencades*. Qualsevol oficial judicial podia fer un manament a un particular incloent-hi la clàusula que la desobediència al manament comportaria una certa pena pecuniària (sovint 10 lliures). Aquesta desobediència s'anomenava *pena trencada* i fou objecte d'un procediment penal en el qual la norma era que s'imposava una multa inferior a l'estipulada. També destaca el tema de la falsificació de monedes. No és la freqüència el que en destaca –ans al contrari–, sinó la magnífica oportunitat d'aproximar-se al món criminal clandestí.

– *Els delictes sobre la sexualitat i la moralitat*

Mentre que els concubinats i la prostitució estan representats per ben pocs casos en el material judicial –tot i que la incidència real devia haver estat més alta, particularment pel que fa a les anomenades *putes de pastors*–, destaquen els nombrosos casos d'embarassos pre i extramatrimonials. Els processos es dirigien contra els homes i els actes judicials mostren no solament que els homes foren considerats els responsables de l'embaràs indegut sinó també que els actes sexuals foren iniciats i realitzats per tal de complaure'ls a ells. Inversament, la sexualitat femenina activa i voluntària és

pràcticament impossible de detectar –tot i que els sentiments podien haver estat recíprocs, és clar.

La dona com a mitjà per a la satisfacció dels desitjos sexuals dels homes fa molt difícil definir la línia entre les relacions sexuals consentides i les violacions. Tot i havent-hi poques violacions en sentit formal, les promeses de matrimoni en cas d'embaràs –que transformava una potencial violació en un acte sexual formalment consentit– no poden eclipsar el fet que molts actes sexuals es realitzessin en termes de molta desigualtat amb el factor del consentiment pràcticament impossible de constatar. Sobre la base dels documents judicials, no té sentit posar les violacions en una categoria i en una altra, allò que podem anomenar una activitat sexual desinhibida per part d'ambdós sexes. La realitat és que hi havia una considerable zona grisa en la qual la sexualitat i la integritat femenina encara estava molt poc desenvolupada.

– *La violència*

De manera semblant a molts altres indrets europeus, la violència, en sentit ampli, era la categoria delictiva més nombrosa. La incidència i la tipologia tenien la forma d'una piràmide amb les nombroses injúries, topades, baralles i rixes a la part inferior i els pocs assassinats premeditats a la part superior; al mig, les agressions amb armes de tot tipus que sovint acabaven amb ferides de diversa gravetat.

Les injúries representen un mitjà interessant per tal de conèixer alguns valors socials centrals. És ben conegut que les dones podien ser agredides verbalment a través de la paraula *puta* (o bé *bagassa*), subratllant la importància de la fidelitat i de la virginitat no solament per a la dona mateixa sinó també per a la seva família. Els homes foren injuriats mitjançant les paraules *dolent home*, *borbollaire*, *gavatx*, *traïdor* i *lladre*. Aquests conceptes injuriosos il·lustren inversament els conceptes clau per ser considerat un *home de bé* contraposat a un *dolent home*. Robar era un acte deshonest i –sobretot per a un home– fins i tot una vergonya que indicava incapacitat de mantenir la família a través d'un treball honest. Un *borbollaire* era una persona poc fiable amb reduïts coneixements i expertesa. Un *gavatx* era un home de fora que no respectava les normes i pautes locals en considerar-se superior; la paraula espanyola *chulo* deu aproximar-s'hi bastant. La paraula *traïdor* –una injúria forta– es referia als valors centrals de la convivència local; un *traïdor* era un home que no respectava les normes, pautes, valors i conceptes socials. Indicava que l'home no era fiable i no mereixia respecte ni consideració com els altres homes de bé. Era un home que obrava en la nit, feia coses d'amagat, mantenia els seus assumptes en secret i intentava evitar explicar-se en públic. En definitiva, una manera d'actuar del tot oposada als valors d'un veritable 'home de bé'. Les nombroses rixes foren obertes d'ofici –per part del fiscal i/o dels batlles i capitans– i s'assemblen a baralles, aldarulls i desordre públic amb relativament poca transcendència. En canvi, l'ús dels diversos tipus d'armes era freqüent i podia resultar en ferides importants. No solament s'observa que la portada d'armes de foc era freqüent sinó també que les eines omnipresents –dagues, picasses i bastons per exemple– s'empraven (massa) fàcilment i ràpida com a armes.

Les circumstàncies al voltant de la violència són ben característiques per una societat

agrícola muntanyenca del segle XVII. Destaquen, d'una banda, les festes, els jocs de cartes i els hostals, i, d'altra banda, els molts desacords sobre drets agrícoles (en sentit ampli) com a rerefons de les confrontacions violentes. Val la pena repetir que la gran majoria de les persones implicades eren homes i també s'ha de destacar que la majoria dels incidents violents tenien lloc entre iguals del mateix sexe.

A escala europea, la línia de la incidència de la violència baixa notablement a partir del 1700. A Andorra, el 1600, la tasca de pacificar la convivència era considerable. No ho era perquè els homes andorrans fossin particularment agressius, sinó perquè la violència física no constituïa un acte vergonyós i deshonest. Interessant és, però, que els actes judicials ens permeten constatar que els desigs d'una convivència més pacífica també existien en l'entorn social i no solament foren formulats per l'elit cultural i judicial. La justícia, doncs, contribuïa a l'obtenció d'objectius socials.

– *Els lladres i els robatoris*

No pot sorprendre que el factor pobresa és central en aquest tipus de delictes. Els recursos a l'Andorra del 1600 eren reduïts i limitats i no es necessitaven ni gaires ni seriosos entrebancs perquè no poques persones caiguessin en la misèria. La mendicitat existia i sense dubte els veïns s'ajudaven sovint en temps difícils. Inversament, els horts guardaven fruites i verdures i les muntanyes ovelles –i tots aquells eren furts molt atractius–. També es robava blat, pa i formatges a més de diners i llenya entre altres molts altres objectes.

La majoria dels robatoris foren comesos per andorrans i tenien objectius molt immediats i pràctics. En canvi, són relativament pocs els casos de lladres estrangers. També pertanyen a la minoria els robatoris comesos per tal de fer un negoci. En aquells casos, es tractava de robatoris de diferents classes de cavalls per tal de menar-los a França o Espanya per vendre'ls.

– *Els bandolers*

Quantitativament, el bandolerisme era una categoria delictiva molt reduïda a Andorra dels 1600. Tothom sap, però, que l'impacte del fenomen als regnes veïns era molt important. Des d'aquesta perspectiva, la vintena de bandolers en el meu material és més aviat anecdòtica –però la innegable fascinació hi és ben present–. Malgrat que el fenomen del bandolerisme no dona gaire lloc per a representacions romàntiques pintoresques –la realitat tenia ben poc a veure amb un Robin Hood–, és innegable que els processos són extraordinàriament fascinants gràcies als extensos relats d'alguns dels acusats.

Els bàndols mostren una destacada mobilitat i allò que obstaculitzava enormement la tasca de les autoritats de reprimir-los era l'amable benvinguda que trobaven en no pocs indrets. Al mateix temps, molts homes i dones, cases i pobles foren víctimes de robatoris, amenaces, vexacions, extorsions i agressions. L'astorador robatori de la caravana de la moneda del rei l'any 1613 –descriu extensament per dos bandolers detinguts i processats a Andorra– no ha d'eclipsar el fet que també hi havia moltes altres víctimes entre les classes modestes.

El bandolerisme s'alimentava per factors que hi empenyien i que n'atreïen. No pocs bandolers devien haver tingut assumptes pendents amb la justícia (i amb el seu entorn

social). Atès que la violència formava una curiosa part de la vida social dels homes joves i solters –els fadrins– i que el port d'armes –també de foc– era molt freqüent, una baralla podia fàcilment resultar en ferides que la medicina no era capaç de curar. Ja que la pena d'empresonament s'usava tan poc i que les altres penes podien ser molt dures (desterrament, remar a les galeres del rei d'Espanya, pena de mort)⁴, un home podia sentir-se obligat a fugir de la societat legal per tal de sobreviure en la clandestinitat. Aleshores, els bàndols –tan coneguts com temuts localment i regionalment– oferien una solució i una alternativa.

– *Les bruixes i metzineres*

El crim més estudiat i més complex de l'època moderna és la bruixeria. Com que Robert Pastor i Castillo ha escrit un llibre sobre la història de la bruixeria a Andorra, m'he concentrat en quatre processos concrets (en total, sembla que la xifra de dones processades per aquest delictes els anys 1600-1640 se situa al voltant de 60), els quals poden il·lustrar alguns elements centrals d'aquest complex i complicat fenomen.

Molts processos contenen dos nivells: un de religiós i elitista i un altre de mundà i popular. No solament corresponien a diferents tipus de preocupacions sinó també a diferents parts dels relats d'aquelles dones que confessaven. Mentre que una dimensió de la bruixeria tractava el viatge nocturn als aplecs sabàtics del dimoni, el pacte amb aquell, l'abjuració de la fe, la profanació, la metamorfosi, etcètera, una altra dimensió es referia als múltiples malefics mundans que s'atribuïen als poders sobrenaturals i malèvols de les bruixes.

La descripció religiosa de la bruixeria i de la bruixa no solament fou complementada per les concepcions populars sinó que va trobar en la justícia –tant inquisitorial com secular– els mecanismes perfectament elaborats per tal de tractar els casos concrets. Socialment, alguns dels molts i inevitables conflictes van tenir el resultat que gradualment es construís la fama de bruixa al voltant d'algunes persones concretes. La raó perquè aquestes persones –la gran majoria eren dones– haguessin de veure's sotmeses a aquest (mal)tractament és sovint molt difícil d'esbrinar. En molts casos solament es pot indicar que algunes desgràcies –morts i malalties estranyes, per exemple– s'ajuntaven en aquella persona d'una tal manera que l'entorn entenia que ella podia ser-ne la causa. Alguns conflictes personals o amenaces de venjança prèviament formulades en podien també formar part. Així, l'entorn entenia que la desgràcia ocorreguda tenia una persona concreta com a responsable i que aquesta persona tenia una causa per tal d'actuar d'aquesta manera.

Una persona podia, per exemple, contraure sobtadament una malaltia la simptomatologia de la qual estranyava la malalta i el seu entorn.⁵ Cercant-ne la causa, trobaven eventualment que la malalta havia menjat comestible que provenia d'una certa i

4. Recordem que la tortura, en general, no era una pena judicial sinó un mitjà processal.

5. Les malalties formaven part de la vida i la gran majoria no foren atribuïdes als malefics de les bruixes. Algunes vegades, però, el caràcter i els símptomes d'alguna malaltia aixecaven sospites d'haver estat causada per poders sobrenaturals.

potser coneguda persona. Eventualment hi havia hagut algun tipus de conflicte anteriorment entre les dues persones amb la conseqüència que la malalta entenia que, per part de la sospitosa-coneguda, existia el desig de voler venjar-se.

Dins el fòrum judicial, les dues dimensions s'unien. Les malvestats representaven naturalment una ruptura fonamental amb la societat cristiana i els seus valors més bàsics. El (suposat) crim mundà era l'enverinament: un crim detestable i traïdor en ser realitzat d'amagat sense cap possibilitat de la víctima de defensar-se.⁶ Al mateix temps, els relats sobre el pacte demoníac i la promesa de causar mal que la bruixa li feia representaven una mena d'explicació. D'una banda, doncs, es veia que les malifetes tenien un rerefons i, de l'altra, es podia constatar que aquelles persones que abjuraven la fe cristiana atacaven indiscriminadament els bons cristians.

Ara bé, el factor de culpabilitat és extremament complicat en aquest context, precisament perquè criteris tant religiosos i jurídics com personals i socials formaven part de l'avaluació –i subsegüent destí– de la que tenia fama de bruixa. En tot cas, seria un error generalitzar sobre la culpabilitat / innocència de les (que tenien fama de) bruixes. Més val deixar-ho al dictamen de cada lector.

4. Les sentències i la justícia

En primer lloc cal destacar –i repetir– que la pena d'empresonament pràcticament no existia en la pràctica punitiva de l'època estudiada. Per bé que es tenien espais destinats al tancament dels (suposats) delinqüents durant el processament en casos greus, l'absència d'un cos permanent de guàrdies i el fet que les finances de la justícia no preveïen els ingressos ni les despeses necessaris, significava tot plegat que l'empresonament no era una de les opcions punitives.⁷ Això significa que les penes realment imposades pertanyen a dues categories: d'una banda, multes pecuniàries i, de l'altra, desterrament, galeres i pena de mort.

En general, la pràctica punitiva no era especialment dura. La gran majoria dels casos (un 48%) van acabar amb una multa. D'aquestes multes, més de la meitat no superaven les sis lliures. A més, un 18 foren absolts o remesos gratis, mentre que no coneixem o no observem cap pena imposada en un 22% dels casos.⁸ A l'altre extrem trobem 27

6. A l'època moderna, la gent odiava els actes fets d'amagat fora de la vista de l'entorn social. Tot i que una agressió física representaria una transgressió judicialment punible (i fins a cert punt socialment reprotxable), la víctima tenia normalment l'opció de defensar-se. De fet, en alguns casos de violència, una víctima d'una agressió no solament denunciava l'agressió en si mateixa sinó també el fet que l'agressor sabia que la víctima no disposava de mitjans per defensar-se. En canvi, l'enverinament –en no existir-hi l'opció de defensa– constituïa una *lluita* totalment desigual amb l'únic propòsit de matar la víctima. Conseqüentment, tant en l'àmbit judicial com en el social, no es podia ni es volia tolerar, perdonar o justificar aquests crims terribles, pèrfids i perversos.

7. Al mateix temps observem que l'empresonament estava previst en diverses ordinacions per a diferents tipus de delictes, probablement com a conseqüència d'influència d'ordinacions semblants de Catalunya i/o Espanya.

8. No és un tret particular per a Andorra que un considerable nombre de casos oberts no resultaven en cap tipus d'acabament judicial formal; s'observa el mateix arreu de l'Europa occidental.

penes capitals del total de 859 a més de quatre sentències a galeres i vint desterraments.⁹

S'ha dit que la pràctica punitiva moderna consisteix en dos carrils: multes moderades i misericòrdia, en un costat, i duresa en l'altre. Cal emfasitzar, doncs, que les penes severes no s'imposaven pas arbitràriament. Aquells delinqüents que rebien la pena de mort a la forca havien trencat els lligams amb la societat i els seus valors, i ho havien fet premeditadament, voluntària, conscient i repetida. Col·locar-se fora de la comunitat i els seus pilars i/o fins i tot propagar unes altres normes i valors, feia extremament difícil tant per a la societat com per a la justícia comprendre, justificar i perdonar aquella persona. A la justícia ni li agradava imposar les penes severes –però ho feia quan no hi havia altra opció–. Una persona que, a través del seu comportament esgarrat, mostrava que no volia sotmetre's a les normes, pautes i valors de la comunitat legal, honesta i cristiana, constituïa un perill i era una persona de la qual calia defensar-se.

En canvi, una persona que se sotmetia a les pautes socials, igual que els seus cohabitants, era una persona que també acceptava sotmetre's al control social. També es pot dir així: acceptava ser *un dels nostres*. Aquesta acceptació i aquesta pertinença tenien unes dimensions socialment fonamentals. Les múltiples relacions socials contenien molta flexibilitat. Aquesta flexibilitat era possible precisament perquè l'entorn social coneixia les persones que desitjaven formar-ne part. Al mateix temps, tothom havia d'entendre que la flexibilitat també tenia límits. Important és que aquells límits no eren eternament immòbils sinó que foren moguts, canviats i redefinits gradualment tant per part de la justícia com per les diverses parts de la societat. L'exemple més clar és la gradual redefinició de l'ús de la força física: la violència. Aquesta redefinició la transformava d'un antic costum masculí a una conducta socialment vergonyosa i deshonest. I recordem que era l'entorn social qui definia allò que era vergonyós i deshonest. La justícia, però –com a part integrada de la societat–, tenia els recursos i els mitjans per tal de sancionar, de castigar i –d'una manera indirecta– de premiar. Una col·laboració fructuosa que trobem formulada per una dona maltractada i amb fama de ser bruixa.

9. La pena del desterrament era bastant pràctica. En general, s'imposava quan el delinqüent era un malvist i un indesitjable, però, que en canvi no havia comès un delicte especialment greu (per exemple, un assassinat premeditat). Els vagabunds podien rebre aquesta pena, igual que alguns lladres reincidents i bruixes, contra les quals hi havia un cúmul de sospites i d'indicis però cap prova. Per a la pau social, podia ser convenient desfer-se temporalment d'aquella persona d'aquesta manera.